

ПРИВАТИЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО СЕКТОРУ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Бучин М. А.,

*доктор політичних наук,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-9087-5123
buchyn@ukr.net*

Ремез Р. А.,

*студент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0009-0003-3539-2630
roman.remez.mvmtv.2020@lpnu.ua*

У науковій статті розглядається проблема приватизації військового сектору як сучасна тенденція розвитку міжнародних відносин. Автори розкривають історичні аспекти становлення та основні підходи до розуміння приватних військових компаній. Виокремлено три групи функцій приватних військових компаній (бойова підтримка; логістика, закупівля, навчання; охоронні сервіси), кожна з яких включає низку конкретних функцій (напрямків діяльності).

Проаналізовано найбільш відомі класифікації приватних військових компаній, на основі чого запропоновано власну багатоаспектну класифікацію ПВК. Вона базується на таких критеріях: вид діяльності приватної військової компанії (виокремлено приватні військові консультативні компанії; приватні військові охоронні компанії; приватні воєнні компанії; універсальні приватні військові компанії); сфера підписання контрактів (виділено приватні військові компанії національного, регіонального та міжконтинентального (універсального) підпорядкування); масштаби діяльності приватних військових компаній (виокремлено місцеві, субрегіональні, регіональні та глобальні приватні військові компанії).

Здійснено порівняльний аналіз приватних військових компаній та компаній найманців. Наголошено на історичному корінні найманства та їхній правовій регламентації міжнародними нормативно-правовими актами, такими, зокрема, як Женевська конвенція та спеціальна Конвенція ООН щодо найманства. Показано основні відмінності між найманцями та приватними військовими компаніями на сучасному етапі: різні історичні періоди виникнення; різні роботодавці; різні підстави для виникнення; різні мотиви діяльності; різний ступінь правової регламентації; різні рівні формалізації відносин; різні особливості діяльності тощо.

Ключові слова: приватизація військового сектору, приватна військова компанія, найманство, міжнародні відносини, військова сфера, міжнародна безпека.

Приватні військові компанії (далі ПВК) набувають дедалі більшого поширення та все частіше фігурують у повідомленнях світових ЗМІ – часто у негативному контексті. Пересічній людині не до кінця зрозуміла природа даних формувань та що вони можуть принести у сучасний світовий вимір – поступ чи регрес. З одного боку ПВК використовуються сучасним бізнесом та світовими державами для захисту своїх бізнесових, економічних та безпекових інтересів, з іншого – ПВК часто використовуються недобросовісно: нерідко вони пов'язані зі скандалами, що стосуються порушень прав людини та правил ведення війни. Про актуальність даної проблеми для світового співтовариства говорить те, що досі немає достатньо міжнародно-правових документів щодо ПВК та відповідних міжнародних органів, які безпосередньо спеціалізуються та мають вплив на такі бізнес-утворення.

З початком російсько-українського конфлікту проблема ПВК стала особливо актуальною для України, адже починаючи з 2014 року російські ПВК активно використовувались як інструмент

позаконвенційної стратегії РФ. Україна як незалежна держава, що до цього ніколи не брала участі у війнах, явно була не готова до такого розвитку подій, адже протистояти на момент 2014 року новітній гібридній війні їй було складно як у воєнному, так і в інформаційному, дипломатичному, політичному та правовому аспектах. Дослідження кола питань, які пов'язані з приватизацією військового сектору та гібридними конфліктами за участю ПВК, дадуть змогу уникнути повторення подібних ситуацій в майбутньому та будуть актуальними протягом усього періоду існування загроз національній безпеці кожної держави.

Проблематика приватизації військового сектору стала предметом уваги таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як О. Возний, В. Калетнік, М. Капаріні, С. Кириченко, І. Костюк, Ш. МакФейт, П. Міхнєєв, С. Персі, Ю. Пунда, П. Сінгер, Д. Тіплінг, О. Шепіцен, Ф. Шреєр та ін. Водночас відсутність єдиного погляду на суть, призначення та роль приватних військових компаній на сучасному етапі зумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження цієї проблематики.

Мета публікації – здійснити дослідження приватизації військового сектору як сучасної тенденції міжнародних відносин.

Через майже 60 років після утворення у 1967 р. першої ПВК не було запропоновано загальноприйнятого визначення таких структур, враховуючи їх аморфність та не до кінця визначений статус у міжнародному та конституційному праві різних держав. Існують різні визначення, концепції та уявлення щодо місця, ролі, функцій даних формувань у світових процесах. Причому часом думки західних, вітчизняних та російських науковців щодо ПВК можуть як суттєво відрізнятись так і гармонічно взаємодоповнюватися.

В офіційних документах ООН можемо знайти узагальнене тлумачення поняття «приватні воєнні та охоронні компанії». За даним тлумаченням – це комерційні суб'єкти, які надають охоронні та воєнні послуги. Функціональна характеристика в даному тлумаченні є ключовою. Те, як себе позиціонують такі організації, в даному тлумаченні опускається (The Montreux, 2008).

Більш конкретно визначення ПВК надають спеціалісти Женевського центру управління сектором безпеки. Тут акцент робиться на комерційному характері діяльності та на характерній спеціалізації ПВК у наданні воєнних послуг, що включає: нагляд за ув'язненими, організацію та забезпечення військового постачання, навчання військового персоналу тощо (Private, 2006).

Професор Ш. МакФейт – американський експерт та стратег у міжнародних відносинах – зазначає, що ПВК – наступний щабель еволюції приватних охоронних компаній. Також цей науковцем підкреслюється, що ПВК – це «підприємства конфліктних експедицій» та ті, хто «убиває та навчає інших убивати» (McFate, 2017, 1). Схожу думку надає американський політолог та дослідник міжнародних відносин П. Сінгер, який називає ПВК надавачами військових послуг, що беруть участь у сучасних військових конфліктах та/або контролюють бойові одиниці (Singer, 2010).

Думку своїх західних колег доповнює доктор права Д. Тіплінг – офіцер ВПС США та радник зі зв'язку з законодавчими органами ВПС. В своєму визначенні науковець охоплює ПВК значно ширше, називаючи їх корпораціями цивільних службовців. Д. Тіплінг, як і деякі інші спеціалісти у галузі права, наголошує на договірній основі функціонування даних організацій, де військові послуги надаються виключно за договором з державою. Тут важливим моментом є те, що ПВК можуть надавати свої послуги не тільки в третіх країнах, але й на території держави-бенефіціара (Tipling, 2006, 11).

На нашу думку, ПВК – мілітаризовані утворення у формі бізнесу, які діють в інтересах держав як аутсорсингові філіали для оборонних та безпекових відомств, а також як безпекові, консультативні, логістичні агентства для юридичних та фізичних осіб.

Ми вважаємо, що для повного розуміння явища ПВК та їхнього місця у світі, важливо розуміти, яким родом діяльності вони займаються, їх функціональну характеристику та за якими ознаками їх вирізняють.

На думку П. Сінгера, сучасним ПВК притаманні такі ознаки: організованість у формі бізнесу; спрямованість на отримання прибутку для організації загалом; конкуренція на глобальному ринку; легальність; вузьконаправленість та публічність набору персоналу; надання широкого спектру послуг різноманітним клієнтам; пов'язаність з фінансовими холдингами та ринками (Singer, 2010, 44-47).

Для розуміння особливостей ПВК важливо з'ясувати їхні функції (напрямки діяльності). На нашу думку, найбільш повний та систематизований перелік функцій, притаманних ПВК, ми можемо дізнатися з досліджень Форин-офісу, який функції ПВК поділяє на три основні групи:

1. **Бойова підтримка.** Ця група включає такі функції, як контр-наступальні операції; застосування та обслуговування високотехнологічної зброї; військова розвідка та аналіз; артилерійська підтримка; військова інженерія; авіаційні сервіси; військове планування та консультування; бойові завдання та лідерство.

2. **Логістика, закупівля, навчання.** До цієї групи функцій ПВК належать такі: закупівля військових матеріалів і військового обладнання; тренування та розвиток бойових сил; стратегічне

планування; дослідження та аналіз загроз; логістична підтримка та планове обслуговування; розмінування; збір податків; навчання охоронного персоналу; аналіз ризиків.

3. Охоронні сервіси. Ця група включає такі функції: персональний захист та супровід важливих осіб; забезпечення безпеки для персоналу та обладнання; сервіси спостереження; забезпечення безпеки для доставки гуманітарної допомоги; надання консультацій кризисного менеджменту; хакерство; захищені зв'язки; перехоплення сигналів; перевірка безпеки тощо (Private, 2002).

П. Сінгер пропонує класифікацію ПВК, яка ґрунтується на їхніх функціональних спроможностях, виділяючи такі їх типи:

1. Військові компанії-постачальники. Зосереджуються на тактичному середовищі. Надають свої послуги безпосередньо на фронті (до прикладу, залучення бойових пілотів чи пряма координація підрозділів на фронті).

2. Військові консультативні компанії. Надають поради, здійснюють навчання персоналу під час бойових дій та добір персоналу для збройних сил замовника. Пропонують організаційний, операційний та стратегічний аналіз.

3. Компанії військової підтримки. Надають другорядні військові послуги, зокрема нелетальну допомогу (розвідка, технічна підтримка, логістика, транспортування, постачання тощо) (Singer, 2010, 89–100).

Зарубіжні вчені Ф. Шраєр та М. Капаріні, дослідники Женевського центру демократичного контролю за збройними силами, виокремлюють узагальнений перелік послуг, який, на їхню думку, пропонують ПВК: консультування, навчання, логістична підтримка, обслуговування озброєнь, розвідка, спостереження, моніторинг, розмінування (Schreier and Caparini, 2005, 23-25).

Ми вважаємо за доцільне запропонувати власну класифікацію ПВК на основі різних критеріїв. В основі першої класифікації – рід діяльності ПВК:

1. Приватні військові консультативні компанії. Такі компанії беруть участь у формуванні стратегії та тактики бойових дій, організації логістики поставок військових вантажів, збиранні розвідувальної інформації, консультацій по сучасних військових технологіях та озброєнню тощо.

2. Приватні військові охоронні компанії. Такі компанії першочергово займаються охороною об'єктів критичної інфраструктури, важливих державних об'єктів, важливих політичних та приватних осіб тощо.

3. Приватні воєнні компанії. Основним видом їхньої діяльності є безпосередня участь у бойових діях (наступальних та оборонних), виконання будь-яких інших завдань на полі бою за побажанням замовника.

4. Універсальні військові компанії. До їх числа входять найбільші світові ПВК, такі як Academi, G4S, DynCorp International та ін. Вони здатні надавати на високому рівні весь спектр послуг, притаманних ПВК.

Зважаючи на явище глобалізації, діяльність ПВК не може бути обмежена лише виконанням державних замовлень чи замовленнями усередині країни. Тому залежно від того, з ким ПВК можуть укласти контракти, доцільно виділити такі різновиди приватних військових компаній:

1. ПВК національного підпорядкування. Виконують замовлення виключно для державних установ, а також для юридичних та фізичних осіб, які знаходяться під юрисдикцією держави, де ПВК є зареєстрованими.

2. ПВК регіонального підпорядкування. Виконують завдання для певних регіональних міжнародних компаній та транснаціональних корпорацій.

3. ПВК міжконтинентального (універсального) підпорядкування. Діють згідно мандату ООН, зокрема, беруть участь у миротворчих місіях.

У залежності від того, на якій території, згідно завдань своїх замовників, діють приватні військові компанії, доцільно виділити такі різновиди ПВК:

1. Місцеві. Виконують завдання виключно на невеликій за площею території. До таких завдань можна віднести охорону родовищ, державних установ, об'єктів критичної інфраструктури.

2. Субрегіональні. Виконують завдання в країні або групі сусідніх країн регіону. Яскравим прикладом є російська ПВК «Слов'янський корпус».

3. Регіональні. Виконують завдання в більшості країн одного регіону або в декількох регіонах земної кулі. Однією з таких можна вважати ПВК Вагнера.

4. Глобальні. Виконують завдання на всіх континентах (Academi, G4S).

Незважаючи на наявність характерних ознак та функцій, притаманних ПВК, у сучасних реаліях досить поширене ототожнення ПВК та найманства. Проте між ПВК та найманством існують досить суттєві відмінності. В той час, коли ПВК є відносно новим явищем, що бере свій початок у 60-х роках минулого століття, найманство виникло набагато раніше. Здовго до існування ПВК, капери – приватні особи, що використовували бойові кораблі для абордажу торгових суден – використовувалися

в торговельній війні проти держав-противників. Їхня діяльність відрізнялася тим, що була санкціонована дозвоільною грамотою певної держави (Пунда, Мінеєв і Шепіцен, 2020, 5).

Західна наука проводить чіткі розмежування між цими поняттями. П. Сінгер стверджує, що найманці першочергово захищають інтереси своїх роботодавців, а не власної країни, і для них пріоритетним є отримання власної вигоди (Singer, 2010, 41). На думку С. Персі, не можна називати найманцями тих, хто виконує бойові та інші завдання через патріотизм та ідеологію, а не через корисливі мотиви (Персу, 2007). Ш. Макфейт вирізняє найманців, як ненадійні угруповання окремих солдатів, які можуть бути найняті будь-ким, в той час як ПВК переймаються через свою репутацію, а отже працюють над розширенням бази клієнтів, і намагаються уникнути вчинення аморальних дій. На противагу, характерною особливістю ПВК є те, що вони в основному укладають контракти з колишніми військовими, які, як правило, мають бойовий досвід та служили у військах спеціального призначення (McFate, 2017, 30).

Також П. Сінгер наводить характерні ознаки, які вирізняють найманців від інших комбатантів та військових організацій: найманці не є громадянами або резидентами держави, в якій вони ведуть бойові дії; угруповання найманців є тимчасовими, найманці пов'язані лише рамками укладеного контракту як тимчасові співробітники; найманці працевлаштовуються неофіційно, на основі неформального зобов'язання; найманці концентруються на бойових послугах для окремих клієнтів; найманці зацікавлені у короткостроковій економічній вигоді, не переслідують політичні чи релігійні цілі (Singer, 2010, 43).

Для розуміння відмінностей ПВК та найманства, не менш важливо звернутися за тлумаченнями цього явища до міжнародно-правових актів та доктрин міжнародного права. На відмінну від ПВК, найманство згадується декількома міжнародно-правовими актами. Вперше статус найманців був закріплений Додатковим протоколом (1977) до Женевських конвенцій від 1949 року. Стаття 47 Додаткового протоколу визначає найманців як осіб, які: завербовані для участі у збройному конфлікті; безпосередньо беруть участь у ньому; залучені до збройного конфлікту через бажання отримання власної вигоди; не є громадянами жодної держави-учасниці конфлікту; не є відправлені державою для виконання офіційних обов'язків; не входять до складу збройних сил держави, на території якої відбуваються бойові дії (Protocols, 1949).

Підсумовуючи, варто зазначити, що ПВК є відносно новим явищем, яке досі не має єдиного визначення. Функції, які виконують ПВК, відображаються на спектрі послуг, які вони надають: навчання, консультування, спостереження, моніторинг, логістична підтримка, обслуговування озброєнь тощо. ПВК притаманний ряд ознак, що відрізняють їх від інших утворень, зокрема організованість у формі бізнесу, легальність, конкуренція на глобальному ринку. Існує суттєва відмінність між ПВК та найманцями. Враховуючи той факт, що ПВК починають відігравати дедалі більшу роль у міжнародних відносинах, можна стверджувати, що приватизація військової сфери є однією з важливих сучасних тенденцій міжнародних відносин.

Враховуючи той факт, що приватні військові компанії активно залучені до російсько-української війни на боці Російської Федерації, цей аспект діяльності ПВК вбачається перспективним для наших майбутніх наукових досліджень.

Buchyn M., Remez R. The military industry privatization as the contemporaneous tendency in international relations

In the scientific article, the issue of the military industry privatization is discussed. The authors analyze the genesis of private military companies (PMCs) and popular approaches to their understanding. Classification of PMCs is proposed (combat support PMCs; logistics, provision and training PMCs; security services PMCs). Each kind of PMC obtains its immanent functions (spheres of activity).

Having the analysis of prominent PMC classifications, the authors propose their comprehensive classification, considering three distinct criteria: PMC's kind of activity (private military consulting companies, private military security companies, private military combat companies, and universal private military companies were distinguished); PMC's sort of clients (PMCs under national, and regional and intercontinental command); territories in which PMCs operate (local, subregional, regional and global PMCs were differentiated).

A comparative study was conducted, particularly on PMCs and mercenaries. Historical roots of mercenary phenomena were tracked, as well as the feasible regulation of mercenaries by International agreements, such as the UN Convention on Mercenaries and The Geneva Conventions. Key differences between mercenaries and PMCs in the modern era were demonstrated: diverging establishment periods, employers, motivation, legal regulation, formality levels, activity peculiarities, etc.

Key words: military industry privatization, private military company, mercenary, international relations, military sphere, international security.

Література:

1. Калетник В., Костюк І., Возний О. Приватні військові компанії як асиметричний потенціал стримування противника. *Системи озброєння і військова техніка*. 2021. № 2(66). С. 144–153.
2. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського*. 2021. № 1. С. 19–40.
3. Пунда Ю., Мінеєв П., Шепіцен О. Деякі особливості підготовки держави до відсічі збройній агресії з урахуванням змін у характері збройних конфліктів. *Наука і оборона*. 2020. Т. 12, № 3. С. 3–7.
4. McFate S. *Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 272 p.
5. Percy S. *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 272 p.
6. Private military companies: options for regulation. *GOV.UK*. 12 лютого 2002 р. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/private-military-companies-options-for-regulation>
7. Private Military Companies. *Geneva Centre for Security Sector Governance*. 2006. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/17438/background_09_private-military-companies.pdf
8. Protocols additional to the Geneva conventions of 12 august 1949. *International Committee of the Red Cross*. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
9. Schreier F., Caparini M. *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. *DCAF*. 2005. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/op06_privatising-security.pdf
10. Singer P. W. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.
11. The Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. 17 вересня 2008 р. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>
12. Tipling D. The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. 2006. URL: <https://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=6371&context=expresso>

References:

1. Kaletnik V., Kostyuk I., Voznyi O. Pryvatni viiskovi kompanii yak asymetrychnyi potentsial strymuvannya protyvyuka [Private military companies as an asymmetric potential for deterring the enemy]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*. 2021. № 2(66). S. 144–153.
2. Kyrychenko S. Rol pryvatnykh viiskovykh kompanii u voiennykh konfliktakh [The role of private military companies in military conflicts]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy im. I. Cherniakhovskoho*. 2021. № 1. S. 19–40.
3. Punda, Yu., Minieiev, P., Shepitsen, O. (2020). Deiaki osoblyvosti pidhotovky derzhavy do vidsichi zbroinii ahresii z urakhuvanniam zmin u kharakteri zbroinykh konfliktiv [Peculiarities of State defence policy developing during warfare trends changes.]. *Defence and science*, 12 (3), 3–7.
4. McFate, S. (2017). *Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford: Oxford University Press.
5. Percy, S. (2007). *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
6. Private military companies: options for regulation. (2002). *GOV.UK*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/publications/private-military-companies-options-for-regulation>
7. Private Military Companies. (2006). *Geneva Centre for Security Sector Governance*. Retrieved from: https://www.files.ethz.ch/isn/17438/background_09_private-military-companies.pdf
8. Protocols additional to the Geneva conventions. (1949). *International Committee of the Red Cross*. Retrieved from: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
9. Schreier, F., Caparini, M. (2005). *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. *DCAF*. Retrieved from: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/op06_privatising-security.pdf
10. Singer, P. W. (2010). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca: Cornell University Press.
11. The Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. (2008). Retrieved from: <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>
12. Tipling, D. (2006). The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. Retrieved from: <https://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=6371&context=expresso>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024

Стаття рекомендована до друку 14.06.2024